

ставники всіх існуючих на той час українських молодіжних товариств – “Сокола”, “Січі”, “Пласту”, “ТУСС”. У цьому спортивно-культурному заході взяли участь понад 12 тисяч молодих людей із “Сокола”, “Січі”, “Пласту” та “Стрілецьких секцій” [3, с.11].

На святі було яскраво продемонстровано факт відродження Українського війська в особі січових стрільців, вихованців “Сокола”, “Січі”, “Пласту”, “ТУСС”, а також те, що вони здатні боротися за свої соціально-економічні й політичні права, адже українська молодь масово гуртувалася й виховувалася в національному дусі у своїх товариствах.

Висновок

“Сокіл” до Першої світової війни стає найбільшим молодіжним товариством у Галичині, у якому було понад 970 гнізд. Таким чином, сокільський рух до Першої світової війни став помітним явищем в історії розвитку спортивного та туристичного руху в Галичині, що мало велике значення в національно-культурному житті краю.

1. Андрухів І. Західноукраїнські молодіжні товариства “Сокіл”, “Січ”, “Пласт”, “Луг” / І. Андрухів. – Івано-Франківськ, 1992. – 80 с.
2. Боберський І. Українське Сокільство 1884–1939 рр. / І. Боберський. – Львів, 1939. – 34 с.
3. Грушевський М. Сучасне сокільство й наука нашої минувшини / М. Грушевський // Громадський вісник. – 1923. – 17 січ. – С. 10–12.
4. Даниш Н. Житє молоді української гімназії в Коломиї / Никифор Даниш // Наша школа – орган товариства учительської громади у Львові. – Львів, 1910. – Кн. II. – С. 32–34.
5. Іваничук О. У справі фізичного виховання шкільної молодіжні / О. Іваничук // Учитель. – 1907. – Ч. 10. – С. 148–159.
6. Коверко Б. Василь Нагірний і початок роботи українського гімнастичного товариства “Сокіл” / Б. Коверко // Спорт і національне відродження, присвячене 120-літтю від дня народження професора Івана Боберського (14–15 жовтня 1993 р.). – Львів, 1993. – Ч. 1. – С. 68–70.
7. Нагірний В. З моїх споминів / В. Нагірний. – Львів, 1935. – 70 с.
8. Статут руханково-спортивного товариства “Сокіл”. – Львів, 1892. – 10 с.
9. Статут філії львівського товариства гімнастичного “Сокіл” в Коломиї. – Коломия, 1902. – 14 с.
10. ЦДА. – Ф. 358. оп. 1, спр. 122. Листи українських спортивних товариств “Сокіл-Батько”, “Луг” та інші 1911–1937 рр. – 205 арк.

Рецензент: канд. пед. наук, доцент *Тягур Р.С.*

УДК 796.5
ББК 75.8

Володимир Мицкан,
Людмила Жирак

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена вивченню процесу становлення, сучасного стану й перспектив розвитку спортивного туризму в Україні як невід’ємної складової туристичної індустрії. Відображено роль спортивного туризму в системі охорони здоров’я, розвитку фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини шляхом залучення її до участі в спортивних походах різної складності.

Ключові слова: спортивний туризм, туристично-спортивні організації, історія туризму.

Статья посвящена изучению процесса становления, современного состояния и перспектив развития спортивного туризма в Украине как неотъемлемой составляющей туристической индустрии. Отображена роль спортивного туризма в системе здравоохранения, развития физических, морально-волевых и интеллектуальных способностей человека путем привлечения его к участию в спортивных походах разной сложности.

Ключевые слова: спортивный туризм, туристско-спортивные организации, история туризма.

This work covers the process of becoming, modern state and perspective of developments of sporting tourism in Ukraine as an inalienable constituent of tourist industry.

This work displays the role of sporting tourism in the system of health protection, development of physical, morally-volitional and intellectual capabilities of man by bringing in to participating in the sporting hikes of different complication.

Key words: *sporting tourism, tourist-sport organizations, the history of tourism.*

Постановка проблеми та аналіз результатів останніх досліджень. Значення спортивного туризму, зокрема для населення України, постійно зростає. Спортивний туризм, орієнтований на соціально важливу категорію нашого суспільства – учнівську та студентську молодь, посідає особливе місце в системі рекреаційно-туристської діяльності. У першу чергу він покликаний сприяти вихованню та освіті молодого покоління засобами туристично-краєзнавчої діяльності, формуванню всебічно розвиненої особистості. Дуже важливою є медико-біологічна функція спортивного туризму, яка полягає в оздоровленні населення. При розумній організації спортивного туризму може дати відчутний економічний ефект.

Спортивний туризм є офіційно визнаним видом спорту в Україні, його включено до Єдиної спортивної класифікації України з видів спорту, що не входять до програми Олімпійських ігор.

Він об'єднує на добровільних засадах любителів пішохідних, лижних, гірських, водних, велосипедних, спелеологічних, автомобільних, мотоциклетних і вітрильних любителів подорожувати.

Останнім часом спортивному туризму як ефективному засобу залучення населення до здорового способу життя приділяється значна увага з боку органів державної влади. Про необхідність його розвитку наголошується в Законах України “Про освіту” і “Про туризм”, Указі Президента України “Про основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року”, постанові Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002–2010 рр.”. Затверджені державні національні програми “Діти України” та “Освіта. Україна XXI століття”. Але реальний стан справ у спортивному туризмі не відповідає потребам суспільства.

Аналіз наукової літератури, дисертаційних досліджень із різноманітних питань свідчить про недостатній рівень вивченості спортивного туризму, зокрема з позиції його історії розвитку в Україні. Саме це й становить основу цього дослідження.

Мета дослідження – вивчити процес становлення й розвитку спортивного туризму в Україні.

Методи дослідження. Задля реалізації поставленої мети були використані теоретичний аналіз, вивчення документальних джерел.

Результати дослідження. Подорожі для знайомства з культурою й природою інших народів існували ще в древні часи. В епоху Відродження туризм стає одним із засобів фізичного вдосконалення. В епоху Просвітництва в туристських походах бачили засіб патріотичного виховання молоді, зміцнення здоров'я. Перші самодіяльні туристичні організації з'явилися майже одночасно в другій половині XIX ст. у вигляді альпіністських клубів і товариств. Перший такий клуб виник в Англії в 1857 р., потім в Австрії (1862 р.), Італії, Швеції (1863 р.), Німеччині, а до кінця 70-х років у Франції, Росії. Створення перших туристичних організацій в Україні почалося в XIX ст. Україна була в складі Росії та Австро-Угорщини й розвиток спортивного туризму тісно пов'язаний саме із суспільно-політичними процесами в цих державах. У 1890 році в Одесі було створено Кримський гірський клуб. З'явилися перші спеціальні журнали “Екскурсійний вісник”, “Шкільний музей”. Важливе

місце в розвитку туризму відіграв Крим. Наприкінці 80-х років XIX ст. в Ялті виник гурток “аматорів природи, гірського спорту і Кримських гір”. Пізніше, у 1890 році в Одесі організується Кримський гірський клуб. З 1912 по 1915 рр. видається журнал “Записки Кримського гірського клубу”, у якому публікуються звіти експедицій, описуються маршрути подорожей та екскурсій.

Важливим було створення туристичних гуртків на західноукраїнських землях, зокрема, 10 травня 1910 року було утверджено Статут Українського туристичного товариства “Чорногора”. Товариство ставило собі завдання пізнання краю, гір Галичини, Буковини, Альп, Татр, популяризацію туризму, надання методичної та практичної допомоги при проведенні мандрівок. Туристично-краєзнавче товариство “Плаї” було засноване в 1924 році у Львові. Члени цих гуртків займалися вивченням пам’яток культури, історії, збирали матеріал для проведення екскурсій, організували щонедільні прогулянки. Українські школи та гімназії, усвідомлюючи виняткове значення туристичної й краєзнавчої роботи для виховання учнів, проводили мандрівки по рідному краю та до інших країн. Наприклад, учні Станіславської гімназії “мали щастя побувати кільканадцять днів під безхмарним небом Італії”. Успішно здійснювалася туристична діяльність “Плаю” в 1932 році. Було організовано 7 туристичних мандрівок, які відзначалися фаховою підготовкою. У лютому 1934 року було урочисто відкрито перший український туристичний притулок у с. Славське. Багато зусиль було віддано для будівництва першої туристичної бази. У 1932 році до вже існуючих філій приєдналась організація в Самборі, котра все більше перетворювалася в туристично-спортивну організацію. Самбірське спортивне товариство сформувало три секції: спортивну, туристичну та лекційну. Улітку 1930 р. група мандрівників-велосипедистів провела тижневу подорож за маршрутом, який включав 21 місто. Велику увагу туристичні товариства приділяли збиранню краєзнавчих матеріалів, які потім передавалися до Львівського, Станіславського, Самбірського музеїв, а також до Коломийського музею “Гуцульщина”. У 1937 році товариство знайшло можливість для видання спеціального часопису “Наша Батьківщина”, у якому друкувалися статті, схеми туристичних маршрутів та описи мандрівок. Уся робота ґрунтувалася на добровільних засадах. У цьому часописі І.Крип’якевич зробив першу спробу узагальнення мандрівок студентської молоді в 1883–1888 роках.

Туризм на українських землях у складі Австро-Угорщини та Польщі впродовж свого розвитку в XIX – першій третині XX ст. пройшов кілька етапів від мандрівок і подорожей до більш розвинених форм. У цей період зароджуються перші об’єкти інфраструктури, створюються служби охорони мандрівників, розвиваються видання туристичної й краєзнавчої літератури, виокремлюються такі види туризму, як пізнавальний, спортивний, шкільний, водний, лижний, пішохідний, етнографічний.

У перші роки радянської влади туризм розвивався, здебільшого, стихійно. Велика увага радянського уряду приділялась екскурсійній справі, адже екскурсія була одним із засобів ідеологічної роботи серед населення. У 1919 році на території, яка контролювалася радянською владою, функціонувало 5 курортів, потім до них приєдналися курорти Чорноморського узбережжя й Кавказу. У 1920 році при Наркомпресі створено Об’єднане лекційно-екскурсійне бюро з метою пропаганди пролетарського туризму, а в 1923 р. – відділ далеких і близьких подорожей. У 1922 році у світ вийшли видання “Всесвітній турист” і “Турист-активіст”. У цей період створено державне видавництво “Фізкультура і туризм”. У 1924 р. у Харкові почався серійний випуск вітчизняних велосипедів, що сприяло активізації велотуризму в державі. Для розвитку туристичного руху та стимулювання його активістів у 1939

році Всесоюзний комітет зі справ фізкультури та спорту при Раді народних комісарів затвердив положення про Значок туриста. Введення цього положення сприяло розвитку спортивного туризму. Період з 1918 до 1919 рр. більшість дослідників вважає “золотим десятиліттям” розвитку туризму в Радянському Союзі. Важливу роль відігравали організації, що виникали. Зокрема, у 1928 р. організовано товариство “Радянський турист”, яке почало створювати свою матеріальну базу та розробляти нові туристичні маршрути. У роки НЕПу відновило роботу Російське товариство туристів. У середині 1930-х рр. товариство пролетарського туризму та екскурсій, як і всі масові добровільні туристичні товариства, було ліквідовано постановою уряду. Керівництво самодіяльним туризмом було передано Всесоюзній раді фізичної культури при Центральному виконавчому комітеті СРСР. Особлива увага спрямована на створення планових маршрутів. До маршрутів з активними засобами пересування відносилися 55 всесоюзних маршрутів. Це були кінні, велосипедні, водні (на човнах, байдарках, надувних плотах), пішохідні. Турист, який узяв участь в одному з таких маршрутів, одержував право на отримання посвідчення й значка “Турист СРСР”. Такі мандрівки були настільки популярними в 1960-ті рр., що майже в усіх вузах СРСР почалося створення туристичних секцій і Клубів туристів. У 1957 році створена Всесоюзна федерація туризму, яка проіснувала 4 роки. 1980-ті рр. були часом створення в СРСР комфортабельної туристичної інфраструктури. Сприяло цьому проведення в СРСР Олімпійських ігор.

Новітня історія розвитку як спортивного, так і туризму в цілому в Україні починається з розпаду СРСР і перетворення державних структур. У 80-ті рр. ХХ ст. розвиток активного туризму характеризувався тим, що держава значною мірою превалювала над цим громадським рухом і практично повністю визначила його основні параметри. Зазначений період мав і певні недоліки – жорстке керівництво зверху федераціями й клубами з боку Рад по туризму і екскурсіях. Але суттєво це не завадило розвитку спортивного туризму, оскільки цей розвиток мав фінансову підтримку.

У цей період відбуваються перетворення в системі самодіяльного й спортивного туризму. Практично ліквідується система централізованого фінансування самодіяльного спортивного туризму. Розвивається система самофінансування туристичних спортивно-громадських організацій за рахунок комерційної діяльності. Багато туристичних походів стають платними й проводяться за рахунок коштів самих учасників. Особливо гострою стала проблема збереження єдиного туристичного простору для розвитку внутрішнього спортивного туризму. Матеріальна база спортивного туризму скоротилася й частково занепала. Усе це призвело до скорочення чисельності самодіяльних туристичних походів і подорожей, кількості масових туристичних мандрівок. На початку 90-х рр. минулого століття ситуація дкорінно змінилася. Держава в особі Рад по туризму та екскурсіях припинила опікуватися проблемами активного туризму. Розвитком спортивного туризму стали займатися громадські організації. На жаль, зниження фінансування негативно позначилося на розвитку туризму. Від остаточного занепаду спортивний туризм був урятований ентузіастами, що залишилися у федераціях, які, не маючи фінансування, змогли зберегти форпости туристського руху. 22 вересня 2000 р. на Установчому з’їзді у Вінниці створено Всеукраїнську громадську організацію – Федерацію спортивного туризму України, завданням якої було визначено всебічне сприяння підвищенню статусу активного туризму, а також вітчизняної туристичної галузі. Діяльність Федерації мала служити всебічному гармонійному розвитку особи, зміцненню здоров’я населення, формуванню здорового способу життя, культурному

й духовному розвитку громадян України. Федерація спрямовує свої зусилля на розвиток пішохідного, гірського, велосипедного, водного, лижного, вітрильного, спелеологічного, автомобільного та мотоциклетного видів спортивного туризму. Нині в осередках Федерації найбільше комісій з пішохідного туризму – 22, далі йдуть комісії з гірського та водного туризму по 19, за ними велосипедного – 15, спелеологічного – 14, лижного – 12, вітрильного – 4.

Туристична громадськість почала шукати вихід через об'єднання суспільних і комерційних інтересів, що дало позитивні результати. Відсутність державного фінансування призвела до того, що структури управління оздоровчо-спортивним туризмом, які існували раніше, в основному припинили свою діяльність. Організацією, що взяла на себе функції координації діяльності оздоровчо-спортивного туризму, є Міжнародна туристично-спортивна спілка (МТСС). Вона була створена в 1990 р. на громадських засадах і є правонаступницею Управління самодіяльного туризму при центральній Раді туризму та екскурсіях. Членами МТСС є країни СНД і Балтії, у тому числі й Україна. Україну як дійсного члена представляє туристична спортивна спілка (ТСС), створена в грудні 1990 р. Ця громадська організація працює на основі затвердженого статуту й має на меті сприяти розвитку спортивно-оздоровчого туризму в Україні.

У 1995 році був прийнятий Закон України “Про туризм”, де вказується про необхідність більш широкої організації масового спортивного туризму. Упровадження туризму в програми навчання молоді було важливим елементом освіти й виховання. Формується державна система керування спортивним туризмом. Федерація спортивного туризму стала виконавцем державного замовлення з усіх основних напрямів розвитку спортивного туризму: змагань, кадрів, клубної роботи, інформації та ін.

Становлення державної системи керування туризмом не обмежується створенням органів виконавчої влади, спеціальної компетенції, одночасно формуються структурні підрозділи органів представницької влади в регіонах України. Сьогодні в Україні сформовано висококваліфікований кадровий корпус працівників спортивного туризму. Упродовж останніх років організовано й проведено низку національних і міжнародних заходів з різних видів спортивного туризму. Так, на Міжнародній олімпіаді зі спортивно-оздоровчого багатоборства, що відбулася в Криму, команди України посіли перші місця з гірського та велосипедного туризму. Базовою умовою подальшого розвитку спортивного туризму є створення його ефективної національної моделі як масового самодіяльного спорту вищих досягнень. Звісно, це можливо, лише враховуючи світовий досвід, реалії розвитку спортивного туризму в Україні.

Нині вже є вагомі досягнення українських спортсменів спелеологів. Так, 14–17 вересня 2006 року в Іспанії відбувся чемпіонат світу зі спелеотехніки. Лідер української команди “TRAVERSE team” Олексій Жданович завоював золоту та дві срібні медалі. Цей чемпіонат пройшов під домінуванням українських спортсменів-спелеологів. Серед інших особливо відзначилися Катерина Медведева (дві золоті й одна срібна), Галина Медведева (срібна й бронзова).

Регулярно відбуваються змагання з техніки водного туризму, на яких відзначаються команда Вінницького туристично-спортивного союзу, команда Дніпропетровської обласної Федерації спортивного туризму, ФСТ міста Києва та Чернівецької області. Поряд із цим сформовано широкий кадровий корпус працівників оздоровчо-спортивного туризму, а також громадського активу. Організаційними та методичними центрами оздоровчо-спортивного туризму є туристичні клуби й секції. Діє спеціалізована контрольно-рятувальна служба.

Спортивний туризм має за мету спортивне вдосконалення в подоланні природних перешкод. Це означає вдосконалення всього комплексу знань, умінь і навичок, фізичної підготовленості, необхідних для безпечного пересування людини по місцевості, насиченій природними перешкодами, у процесі походу. Він має такі різновиди: пішохідний, лижний, гірський, водний (на плотах, байдарках, надувних човнах), велосипедний, автомобільний, мотоциклетний, спелеологічний, вітрильний на розбірних парусних суднах різної класифікації.

В Україні цей вид туризму достатньо поширений. Спортивний туризм на сучасному етапі розвивається у двох напрямках: *маршрутний туризм* (проходження маршрутів туристично-спортивних походів) і *змагальний туризм* (підготовка й участь у змаганнях із техніки спортивного туризму). В історії розвитку спортивного туризму в Україні ці два напрями завжди були нероздільні. Але якщо походи були основною формою туристично-спортивної діяльності й давно запроваджені в спортивну класифікацію (уперше в 1949 році), то туристичні змагання й зльоти мали характер допоміжний, другорядний. Нерідко вони використовувалися для перевірки готовності туристичних груп для виходу на категорійні маршрути. Нині спортивний туризм розвивається як невід’ємна складова туристичної галузі й спрямований на зміцнення здоров’я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини шляхом залучення її до участі в спортивних походах різної складності та змаганнях з техніки спортивного туризму, самодіяльних туристичних подорожах, мандрівних туристичних подорожах активного характеру, має рекреаційні, пізнавальні, виховні, економічні та інші функції.

Розвиток нових напрямів активного туризму – екстремального, надпригодницького, наддалеких вітрильних та інших подорожей, проведення комбінованих за видами туризму (автомобільного, вітрильного, водного, гірського, мотоциклетного, пішохідного, спелеологічного тощо) подорожей з використанням наявних природно-рекреаційних, історико-культурних ресурсів країни не тільки створює умови для залучення до активних занять туризмом населення України, але має стимулюючий вплив на розвиток міжнародного та зарубіжного туризму, сприяє розвитку туристичної галузі.

Висновки

1. Спортивний туризм є невід’ємною складовою туристичної галузі в Україні. Подорожі з метою ознайомлення з пам’ятками культури й мистецтва відомі ще з давніх часів, проте вже в епоху Просвітництва подорожі починають розглядатися як важливий засіб зміцнення здоров’я. Процес становлення спортивного туризму як самостійної галузі пройшов доволі тривалий час. Важливу роль у цьому процесі відіграли туристично-спортивні організації: Кримський гірський клуб, “Плаї”, “Чорногора” та ін. Новітня історія розвитку спортивного туризму починається з розпаду СРСР. Важливим було прийняття Закону України “Про туризм” і створення Федерації спортивного туризму. Сьогодні спортивний туризм розвивається у двох напрямках: маршрутний і змагальний туризм. Спортивний туризм має такі різновиди: пішохідний, лижний, гірський, водний (на плотах, байдарках, надувних човнах), велосипедний, автомобільний, мотоциклетний, спелеологічний, вітрильний на розбірних парусних суднах різної класифікації.

2. Нині спортивний туризм розвивається як невід’ємна складова туристичної галузі й спрямований на зміцнення здоров’я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини шляхом залучення її до участі в спортивних походах різної складності та змаганнях з техніки спортивного туризму, самодіяльних туристичних подорожах, мандрівних туристичних подорожах активного характеру, має рекреаційні, пізнавальні, виховні, економічні та інші функції.

Перспективи подальших досліджень полягають у виявленні основних чинників, які стримують розвиток спортивного туризму в Україні, а також у розробці відповідних заходів щодо популяризації цього виду спорту, підтримки з боку держави й органів місцевого самоврядування.

1. Грабовський Ю. А. Спортивний туризм : навчальний посібник / Грабовський Ю. А., Скалій О. В., Скалій Т. В. – Тернопіль : ТНПУ, 2007. – 300 с.
2. Грибанова С. В. Огляд документів про розвиток туристсько-екскурсійної справи в Україні в 20–30 рр. XX ст. / С. В. Грибанова // З історії вітчизняного туризму : зб. наук. ст. – К. : ТОВ Час Пік, 1997. – С. 218–232.
3. Довженко Г. П. История туризма в дореволюционной России и СССР / Г. П. Довженко. – Ростов н/Д : Изд-во Ростов. ун-та, 1988. – 190 с.
4. Квартальнов В. А. Туризм социальный : история и современность. / В. А. Квартальнов, В. К. Федорченко. – К. : Вища школа, 1989. – 134 с.
5. Про туризм : Закон України від 15.09.95 № 324/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – С. 241. – С. 705–717.
6. Сокол Т. Г. Характеристика структури туристичної галузі СРСР у 70–80-х роках XX ст. / Т. Г. Сокол // Туристично-краєзнавчі дослідження. – К. : КМ Трейдинг, 1998. – Вип. 1. – Ч. 2. – С. 230–250.
7. Соколова М. В. История туризма : учеб. пособие для студ. вузов / М. В. Соколова. – 2-е изд., перераб. – М. : Изд. центр “Академия”, 2004. – 352 с.
8. Соколов В. А. Спортивный туризм на сучасному етапі / В. А. Соколов, Ю. В. Штангей, І. В. Петрова // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Туризм у ХХІ столітті : глобальні тенденції і регіональні особливості” (10–11.10.2001 р.). – К. : 2002 – 560 с.
9. Федорченко В. К. Історія туризму в Україні : навчальний посібник / В. К. Федорченко, Т. А. Дьорова. – К. : Вища школа, 2002. – 195 с.
10. Федотов Ю. Н. Спортивно-оздоровительный туризм : учебник / Федотов Ю. Н., Востоков И. Е. – М. : Советский спорт, 2002. – 357 с.

Рецензент: канд. істор. наук, ст. викладач **Луцький Я.В.**